

FESSLER HATÁSA KISFALUDY KÁROLYRA.

Második, befejező közlemény.

IV.

Szilágyi Mihály szabadulása. Hazai dráma egy felvonásban. 1822.

Szilágyi elfogatásának és kiszabadulásának története megtalálható Fessler Történetének V. kötetében az 57—58. oldalakon és csekély különbséggel egy régebbi művében »Mathias Corvinus, König der Hungarn und Herzog von Schlesien«-ben (2. kiadás 2 kötet 1806). A történet nem hosszú, azért szóról-szóra idézem az utóbbi műből (I, 306):

Unter den häufigen Sorgen und Geschäften schien Mathias seines verstossenen Oheims gänzlich vergessen zu haben; die Feinde des würdigen Mannes glaubten sein Unglück und ihr Verbrechen nun sicher vollenden zu können. Unter dem Namen des Königs erhielt der Vorsteher der Festung (Világosvár) den Befehl, den Unschuldigen enthaupten zu lassen. Gregor von Lábatlan kannte seinen König, Szilágyi's Rechtschaffenheit, und die Ränke des Hofes zu gut, als dass er blindlings gehorcht hätte. Er übergab die Festung seinem bewährten Freunde Georg von Doczy und reiste nach Ofen, um den Mordbefehl dem Könige vorzulegen, und, im Falle, dass er die Vollziehung desselben verlangte, seinem Amte zu entsagen. Mathias erstaunte über den Kunstgriff der schändlichsten Bossheit. Lábatlan war ihm jetzt mehr, als dem unter Räuberhänden seufzenden Wanderer der unerhoffte Retter; er befreyte ihn von der Schande eines Verbrechens, an dem seine Seele keinen Theil gehabt hätte. Reichlich belohnt und mit dem Befehle, den verfolgten Gerechten auf freyen Fuss zu setzen, liess er ihn von sich. Pangrátz, Szilágyi's getreuer Diener, war dem Könige zuvorgekommen. Ein falscher Lärm von der Ankunft der Türken hatte die Besatzung aus der Festung gelockt; Pangrátz benützte den günstigen Augenblick, er rufte die Einwohner der Stadt in das Schloss; Doczy's zurückkehrende Mannschaft fand die Thore verschlossen, die Wälle von Bürgern besetzt, die Festung in Szilágyi's Gewalt. Die Nachricht von seiner Befreyung demüthigte den König, ohne

ihn zu erbittern; in den verbindlichsten Ausdrücken ersuchte er den verdienstvollen Greis, nach Ofen zu kommen stb.

Ezek után megtudjuk, hogy Mátyás Tisza-Vársányig Szilágyi elé ment. Azután hosszú párbeszédben olvashatjuk Mátyás menetegetőzését és Szilágyi sértődött bankódását.

Nem teljesen ilyen-e Kisfaludy drámája?

Még a történetet befejező párbeszédet is felhasználta Kisfaludy. Ime:

(Kisfaludy.)

(Fessler.)

Mátyás: Bocsánatot bátyám!

Szilágyi: Király!

Mátyás: (int, a körülállók hátra vonulnak):

Bocsásd meg öcsédnek, mit a körülménytől terhelt királynak tennie kellett. (III. kötet 231. o.)

»Verzeihung Oheim«, rufte er und winkte seinen Gefährten abzutreten (307.) . . . Was ich that, geschah aus Zwang der Umstände. (308. o.)

Vagy hasonlítsuk össze a következő helyeket:

(Kisfaludy.)

(Fessler.)

Szilágyi: Dicső atyád győzött minden körülményen; győztem én is, midőn azok akarátja ellen, kiknek szavára engem tömlöczbe vetetél, királylyá tevélek.

Szilágy: . . . das erfuhr ich auf dem Pester Landtage, wo bloss die Umstände den Sohn des Rechtschaffenen, über alle Umstände siegenden Hunyadi zum Könige machten. (308. o.)

Mátyás: Vedd ezen kardot királyodtól és védjed ezzel mint fővezér Alsó-Magyarországunkat a török ellen.

In der Versammlung der Heerführer ernannte er seinen Oheim zum Obersten Feldherrn wider die Türken mit Vollmacht über alle Festungen in Nieder Hungarn.

A mint fennebb említettem, Fesslernek két művében is előfordul a történet. Az utóbbiban nem áll Pangrátról szakács minősége, míg a Magyarok Történetében nincs ott neve, csak annyi: »Szilágy's treuer Koch«, azért azt hiszem, hogy Kisfaludy ismerte és felhasználta mind a kettőt.

E történetke előfordul még Hugó Károly »Egy magyar király« (tört. dráma 4 felvonásban 1847) 4-ik felvonásának 4-ik és 8-ik jelenetében. Teljesen Fessler alapján adja elő nemcsak e kis történetkét, hanem az egész drámának tárgyát. Csak munka közben vettem tudomást dr. Kőrös Endre értekezéséről (Hugó Károly magyar drámája), a melyben szintén azt állítja, hogy Hugó e drámájánál Fesslert használta. Csak hogy nem a Magyarok Történetét, hanem egy másik művét, a »Mathias Corvinus, König der Hungarn« címűt, a mit különösen Hugó drámájában a Szilágyi és Mátyás békülésének jelenete bizonyít.

A Hunyadiak története különben igen kedvelt tárgy a magyar költészetben. Itt csak rövideden azon költők műveit említem, a kikről biztosan állíthatom, hogy ismerték Fessler műveit.

Első sorban Kisfaludy Sándor »Hunyadi János«-át (historiái dráma 5 felvonásban, 1816) említem, a melyről maga a költő is állítja az előszóban, hogy Fesslerből egész dialógokat vett át (a Mathias Corvinusból).

Czuczor Gergelynek sok költeménye foglalkozik a Hunyadiakkal (pl. Hunyadi és neje, Hunyadi, A legszebb ének, Hunyadi halála, Hunyad hősköltemény töredéke). Különösen Hunyadi Jánossal szeretett foglalkozni és sokat is olvasott felőle. Így készült a »Hunyadi János viselt dolgai Engel és Fessler nyomán« című műve a honi ifjuságnak ajánlva 1832-ben.

Hogy mennyire hatott reá Fessler, a körülményekhez képest csak e kicsiny párhuzammal bizonyítom:

*Czuczor »Hunyadi halála«
című költ.*

Fessler Magyarok története V, 845.

Barátim, szülőttimet, hazámat
Vegyétek, kérlek, gondotokba fel,
Egyeztetek, csak egyesítve vállat
A célhoz így, nem máskép juttok el.
Ha nem hagyjátok a pogányt pihenni,
Porom csak úgy fogbékénszenderegni.

Rührend empfahl er sie der Lei-
tung und dem Schutze seiner
Freunde, . . . Die anwesenden Her-
ren ermahnte er nachdrücklich zur
Einigkeit unter sich und zu thätiger
Fortsetzung des Krieges wider den
Erbbeind Ungarns und der Christen-
heit.

Vörösmarty »Czillei és Hunyadiak« című 5 felvonásos történeti drámája (1844) is a Hunyadiak történetével foglalkozik. A szereplő személyek névszerint megvannak Fesslerben (Mathias Corvinusban). De ha ez még nem volna döntő bizonyíték, bizonyára az lesz több rokon helynek egybevetése következtében. Itt csak a IV. felvonásnak ama jelenetére utalok (V. kötet 122. oldal), a mikor a királyt Nándorfehérvárban fogadja Hunyadi László. Megtalálható e hely Fessler »Mathias Corvinus«-ában az I. kötet 112—114. lapjain.

V.

Első Ulászló. Romános tragédia története. 1820.

Kisfaludy Kazinczyhoz 1820. május 15-ikén írt levelében említi, hogy a most munkában levő tragédiáját: Első Ulászló magyar király vagy a Várnai ütközetet neki fogja ajánlani. Már december 28-iki levelében tudatja vele, hogy a »Várnai ütközet elkészült ugyan, de némely hiányosságok nem engedték«, hogy sajtó alá adja, nemsokára azonban meg fog jelenni. A tragédia tényleg nem jelent meg, csak egyes részletet közölt belőle Aurorájában (1823). Úgy látszik, kedvelte a tárgyat, mert több kisebb átdolgozása maradt fenn.

A fenmaradt töredék csak előjátéka a tragédiának, de már ebből is láthatjuk, hogy az egész Fessler Története után (IV. 584. és köv.) akarta megírni.

Összehasonlításként álljon a következő párhuzam:

(Kisfaludy.)

(Fessler.)

Lenárd: (IV. köt. 144. o.)

Királyunk mindjárt is Szegedre
Országgyűlést rendelt; s minthogy
közel

Esik hozzánk, Endrével elmenék,
Láthassa ő is a nagyobb világot.
Azon nap jött el a török követ,
Kisérvé nagy pompával Hunyadi —
És Brankovics Györgytől; más nap
gyűlés

Volt és Karám bég átnyujtá urának
Felette kedvező ajánlatit.

Ulászló s a rendek megfontolván, minő
Dicső s hasznos leend hazánkra nézve
A béke, azt el is fogadták, s a király
Annak tíz évre terjedő szoros
Megtartására a szentség előtt
Nyilván megesküvék.

Lenárd: (144.)

Voltak néhányan a jelenlevő urak
Között, kik Juliantól ingerelve
További háborút kívántanak;
Harczgerjedelmök még nagyobbra
nőtt,

Hallván Alberti cardinal hadi
Hajóinak szerencsés érkezését
A Hellespontba, nem különben
Murat szultánnak Ázsiába vissza-
Vonultát s több olasz segédhadak
Felállítását a köz ellen bizonyos

Wladislaw schrieb auf Petri Ket-
tenfeyer einen Landtag nach der
freundlichen, damals noch grossen
Stadt Szegedin (586) Donnerstag
nach Mathä ritten Georg Brankovich
und Joannes von Hunyad mit Mu-
raths Gesandten, von hundert Osma-
nen zu Pferde begleitet, in Szegedin
ein . . . darauf wurde den Friedens-
boten in dem grossen geräumigen
Vorhofe der Franciskanerkirche, vor
den daselbst versammelten Prälaten,
Baronen und Herren öffentlicher Ge-
hör verliehen (587—8) és követ-
keznek az ajánlatok). Die Anträge
des Renegaten (Karam Beg) wurden
von den Ständen erwogen . . . (588)
und so einigte man sich nach eini-
gen Stunden dahin, unter den vor-
getragenen Bedingungen zehnjährigen
Waffenstillstand mit dem Sultan zu
schliessen und weil die Botschafter
zu augenblicklicher Erfüllung der-
selben bevollmächtigt waren, die
Vertrags-Urkunde ohne Verzug aus-
zufertigen. Sie ward vollzogen; von
dem Könige auf das Evangelium . . .
feyerlich beschworen. (589.)

Montag nach Abschlusse des Ver-
trages kam nach Szegedin Bericht
von dem Cardinal Francesco Alberti,
er sey mit der vereinigten Flotte der
Italer glücklich in den Hellespontus
eingelaufen, Murath mit dem grössten
Theile seines europäischen Kriegs-
volkes durch den Thracischen Bos-
porus nach Asien wider Karaman-
Ogli ausgezogen . . . Ehestens wür-
den auch aus Italien zahlreiche

Eltörlésére. Háborut javalia
 Romának hathatós küldöttje, és
 Ezen hamar szőtt frígykötés alapjait
 A nemzet méltósága, érdeme,
 Nagysága, disze, hire s a király
 S a hazának eddig fentartott dicső
 Nevével ellenkezni hirdeté.

— — — — —
 Ezekre Julián a nép előtt
 Szent eskitől feloldá a királyt.

Hülfscaren ankommen, (590.) . . .
 Als dieser Bericht in der Versamm-
 lung verlesen ward, da mochte wohl
 den König von Polen, mehrere Prä-
 laten und Barone über des Waffen-
 stillstandes Bewilligung bittere Reue
 ergriffen haben . . . Mit siegender
 Macht der ihm beywohnenden Kunst
 bewies er, dass der vor drey Tagen
 geschlossene Vertrag mit Muraths
 Botschaftern dem Rechte und der
 Kirche, — der Ehre des Ungrischen
 Volkes, — und den Pflichten seines
 Königs widerstritte, folglich an sich
 und aus seiner Natur, gott- und ehr-
 los, verdammlich, unwirksam, nichtig
 war; (591) . . .

und wolle man thun, was Recht,
 Pflicht und Ehre fordern, so sey
 er (Julian), als päpstlicher Legat,
 befugt, den König Gewissenhalber
 seines ohnehin kraftlosen Eides zu
 entbinden. (594.)

Érdekes, hogy ugyane kort egy »históriai Román«-ban akarta
 Kisfaludy feldolgozni 2 könyvben »Várna« czímmel.

VI.

Csák Máté. Históriai tragédia töredéke. 1830.

Csák Máté korát különösen kedvelte Kisfaludy. Gaálhoz írt levelé-
 ből (1828. június 10.) tudjuk, hogy élete alkonyán a III. Endrétől
 Róbert Károlyig terjedő kort három műben akarta feldolgozni;
 czímük »Harmadik András,« »Trencsényi Máté,« »Zách nemzetség«
 lett volna. De nem készültek el. 1830-ban ismét kedve kerekedett
 s a középsőből »Csák Máté« czímmel szomorujátékot akart írni,
 de csak az első és második felvonás készült el.

A két felvonásból is látható azonban, hogy Fessler volt
 forrása. Már az időjelölés is (1308-ban kezdődik a történet) útba
 igazíthat. Az 1308 évet Fessler Magyarok Történetének III. köteté-
 ben az 53. oldalon találjuk meg.

Lássuk először a tragédia személyeit!

Majdnem mind megtalálható Fesslerben.

Omodé, Magyarország nádora; Aba nemzetségből = Omodé,
 aus dem Geschlechte Aba (51. o.) és Palatin Omodé (55. o.). Omodé
 fiai: János, László, Amade, Mike, Dávid, Domos (mind Csák részén) =
 unter den einen Joannes, David, Niklas, Ladislaw, Omode und
 Dominicus, Söhne des Palatins Omodé, abweichend von der Bahn

der Pflicht und Ehre, auf welcher ihr Vater wandelte (80). Csák Máté, trencsényi gróf, Magyarország nádora Venczel alatt, Zabolcs nemzetségéből = der mächtige Trencsiner Graf Matthäus, aus dem Geschlechte Chák, von Wenzeslaw zum Palatin ernannt (60). Ujlaki Ugrin mester, tárnok; Csák nemzetségéből = Meister Ugrin von Wylak (51) és des königlichen Schatzmeisters Ugrin (55). Montefiori Gentilis cardinál, a pápa követe = der päpstliche Legat, der Cardinal Gentilis von Montefiori (53). Tamás esztergomi érsek = den Graner Erzbischof Thomas (50). János, nyitrai püspök = Joannes von Neitra (54). Drugeth Fülöp, Apuliából; Róbert Károly kedvence = Philipp Drugeth, eingewandert mit Carl aus Apulien (85). Kopasz Borsa, lovag Károly részén = Kopasz, aus dem Geschlechte Borsa (51). Peteunch Péter, zempléni gróf; Aba nemzetségéből = Péter, mit dem Beynamen Petheunch, aus dem Geschlechte Aba, Herr der Burg und Herrschaft von Purusthian, Grafen der Zempléner Geschpanschaft (89, 100). Záh Felizián tárnok = Felizian Záh (116.) Demeter hadvezér = unter Demeters Anführung (80). Keszi Berenda = die Söhne des Folkus und Paul von Keszy; Péter des Berenda (125).

Még nyomósabb bizonyíték lesz az alábbi összehasonlítás:

(Kisfaludy.)

(Fessler.)

Máté: (IV, 326.)

Csak egy szelíd virág
Maradt dicső Árpádok hamvain,
Erzsébet, a királyi szűz . . .
Míg egyenes szívvvel mi Venczelt,
Nagy Béla unokáját,
Kormányra hivatuk és a szűznek
Férjül, hogy új fejedelmi sor virulna
Hős Árpádok leányi véréből:

Záh: (327.)

Budáról érkezett levél,
Nagyon sürgetve hí országyűlésre;
Ott lesz Gentilis, Róma követe,
Hogy ő Károly ügyét kivívja . . .

Ugrin: (332.)

Csák és Aport
Kivéve, a zászlós urak
Mind megjelentek . . .

Jerus: (350.)

. . . ki fog e magas helyen ülni?

Strázsa:

A ki oda való, a király, hogy

Die Partey, welche sich für Wenzeslaw den IV. König von Böhmen, Enkel der Anna, Béla des IV. Tochter, erklärt hatte; . . . auf das Verlöbniß seines Sohnes mit der natürlichen Reichserbin Elisabeth. (7.)

. . . berief der Cardinal Gentili von Montefiori sie die Bischöfe und Magnaten mit dem gesammten Adel nach Pesth zu allgemeinem Landtage. (53.)

Die letztern zwey (Siebenbürger Woiwode Ladislaw und Palatin Matthäus) waren noch zu redlich um mit bitterer Feindseligkeit wider Carl im Herzen, persönlich zu erscheinen. (56.)

Der Legat wies zu seiner Rechten dem herrlichen Königssohne Carl einen erhöhten Platz an, damit ihn

mindenki lássa a szép fiatal urat
és belé szeressen.

— — — — —
... elől jönnek lándzsások stb . . .
Gentilis, jobbán Károly. (353.)

Kendi (Apor követe): (354.)
István király urunknak Katalin
Idősb leánya volt, és így a tronus
Az ő unokáit illeti:
S ez Dragutin László, nemes vitéz,
Kinek hódol most is még Szervia.

János: (355.)
Mária, negyedik László után
Mindjárt e földet nyerte örökül,
S Martelt mind Róma, mind több
Egyházi és világi rend királynak
Elfogadá, és Károly így igaz
S törvényes birtokát kívánja csak.

Gentilis: (358.)
Mióta e szép hont nyerétek
S a szent kereszt sugára üdvezít:
Nem volt Rómának kedvesebb fia.
Hány jó királyt adott! Kettőt közülök
Most is főhajtva tisztel a világ.
Hálás szívvel megismerék ezt
Őseitek s minden ügygyel biztosan
Rómához, mint védatyjokhoz simultak.
Érzé ezt első hitszerzőtök István,
S e koronát s országot egyedül
A pápától kívánta elfogadni.
Hiszem s reménylem, egy sincs közte-
tek,
Ki e nagy példához ne lenne hív;
Azért vegyétek uj királytokat
Ismét a pápától: ezt hirdeti
Áldása és parancsa általam.
Zács: (beszéde végén) (Zúgás).
Sokan a rendek közül:
Mienk a választás, parancsra
Nem hajtunk; így nem akarunk
királyt!

das ganze Volk, in der ersten Blüte
seines männlichen Alters, in seinem
majestätischen Wuchse und seiner
edeln Gestalt sehen und bewundern
könnte. (54.)

Dieser Eidam (des Ladislaw Apor)
war Wladislaw, des Serwischen
Königs Stephan Dragutin und der
Catharina, ältesten Tochter Stephans
des V, Sohn. (42, 64.)

Maria wird als Stephan des V.
Tochter nach Ladislaw des IV. Tode
des Reiches nächste Erbin genannt,
von ihrem Sohne Carl Martell wird
dreist behauptet, es wäre allgemein,
und besonders von der Römischen
Kirche, als Ungarns König anerkannt
gewesen; von ihrem Enkel, Carl
Robert, er wäre nach altem Un-
garischen Gebrauche . . . gekrönt wor-
den. (25.)

(Gentilis beszéde.)

Die Herzählung der Wohlthaten,
welche das Ungarische Reich von
dem allerhöchsten Weltregierer em-
pfangen hatte, führte ihn auf dessel-
ben vortreffliche Könige, von wel-
chen einige die Allgemeine Kirche
öffentlich als Heilige verehret. Von
diesem kam er, auf den heiligen
Stephan und bewährte strömende
Beredtsamkeit in Erhebung der kind-
lichen Ehrfurcht und Ergebenheit
dieses heiligen Königs gegen den
apostolischen Stuhl, von welcher
durchdrungen, er Krone und Reich
nur von dem Papste empfangen
wollte. Nach diesem grossen Bey-
spiele sollten jetzt auch des heiligen
Stephans treue Söhne und Verehrer,
die versammelten Stände, den hier
anwesenden Herrn Carl, des apos-
tolischen Stuhls getreuen und vor-
züglich geliebten Sohn, als ihren

König auf Verordnung und aus den Händen des Papstes hinnehmen. Hier unterbrach den Legaten der Baronen und edeln Herren lautes Murren. Von allen Seiten wurde gerufen: nie sey es ihnen in den Sinn gekommen, und nie würden sie gestatten, dass ihnen die Römische Kirche einen König setze. Ihnen gebühre die Wahl. (56 — 57.)

Gentilis: (359.)

Ti szabadon s függetlenül vegyétek
A választott királyt, így én
Szabad kívánságtok szerint magas
Székébe ültetem, hogy rendületlen
Álljon végzéstek és az ország
Nyugalma.

Valamennyen: (363.)

Igaz királyunk! éljen! éljen!

Gentilis:

Uristen! tégedet dicsérünk!

(Míg a rendek Károlyhoz tolokodnak
őt fölemelni, a kárpit lefordul.)

Drugeth: (341.) (Omodéhoz.)

Ez oklevéllel Ő Nagysága néked
Ajándékozta Kassa városa
Dézsmáit s hasznát.

Jerus: (368.)

Minket minden szolgálai tehertől,
még Árpád vérbeli királyok szabá-
dítottak fel s azért nálunk senki
nem dézmál. Fejemet oly laposra
hagyom veretni, mint Béla pecsétje,
mely szabadlevelünkön függ.

Domos:

A mi engem s öt bátyámat illeti,
mi nem kívánunk igazságtalan örök-
séget.

. . . doch seyen sie nicht abge-
neigt, die Bestätigung desjenigen,
welchen sie frey, ohne fremde Ein-
mischung nach alter, wohlherge-
brachter Gewohnheit des Reiches
zum Könige erwählen und aufnehmen
würden, jetzt und in alle Zukunft
der Römischen Kirche oder in deren
Namen dem Legaten zu bewilligen.
(57.)

Dann hoben sie ihn haufenweise
auf ihren Händen empor, und riefen
ihn zum Herren des Reiches, zum
Könige aller biedern Ungarn aus;
worauf der Legat den Ambrosia-
nischen Freudengesang, Herr Gott,
dich loben wir anstimmte (58.)

Diese (Kaschauer Sachsen) waren
aufgebracht wider den König wegen
Vergebung ihrer Stadt und ihres
Gebietes an Palatin Omodé und
seine Erben, wodurch ihr freyer
Stand, von Béla dem IV. und Ste-
phan dem V. verliehen, verloren
ging Seine sechs Söhne
(Omodé's) . . . versicherten für sich,
für ihre Erben . . . unter keiner
Bedingung um Vergabung der Stadt
Kaschau wieder anzuhalten. (81.)

VII.

Zách Klára. Eredeti hazai dráma öt felvonásban.

Utoljára tárgyalom e drámát, hogy keletkezésének idejére vonatkozó állításom annál inkább meggyőző legyen.

Toldy és Bánóczi azt állítják, hogy e dráma 1812-ben készült Bécsben. Maga Kisfaludy is állítja Gaálhoz 1821. január 18-án kelt levelében, — a melyben tudtára adja, hogy »Záh nemzetség« című szomorújátékát nemsokára kinyomatja, — hogy ezt a darabot már 1813-ban írta és most csak átdolgozta. El kell fogadnunk ez állítását, de a Záchokról akkor írt műve csak kisebb vázlat lehetett, a »Zách Klára« semmi esetre sem.

Véleményem szerint e hazai drámáját már pesti tartózkodása alatt írta. Fentebb is említettem, hogy a fehérvári színtársulat 1819-ben Pestről való távozásakor búcsúelőadásul egy Kisfaludy-féle művet akart előadni. Kisfaludy »Zách Klára«-t ajánlotta fel, de a censura eltiltotta. Tehát 1819-ben már bizonyosan készen volt. Azt hiszem, hogy a drámát 1817—1819 között írhatta, nemsokára azután, hogy Fesslerrel megismerkedett. Mert bizonyosnak tartom, hogy e művének is Fessler volt forrása.

Fordítsunk csak Fesslerben az 1330-ik évre, a mikor a dráma történik. Fessler »Magyarok Története« III. kötetének 115-ik lapján találjuk meg, ahol körülbelül 10 oldalon át tárgyalja a történetíró Zách Feliczián, lánya és családja szomorú történetét.

Ott találjuk Kisfaludy drámájának szereplői közül: Károly Róbertet, Erzsébetet, Lajost, Kázmért, Zách Felicziánt, Klárát, Cselént (117), Zách fiát, — kit Kisfaludy Károly Jánosnak nevez — és öreg szolgáját (117—118.), — kit Bálintnak hí, — Babonicsot, a királyné tiszttartóját (71. és 119. o.), Keszi Berendát, kinek nevét két névből alakítá (von Keszy és Berenda 125. o.) és Gyulát, Lajos nevelőjét (ihre Erzieher, Kenesich, Gyula's Sohn 117.). Nincsen Fesslernél Zalovszky és Fallenszky.

De lássuk csak ezután az alábbi párhuzamot:

(Kisfaludy.)

Udvari tiszt: (I. 319.)

A szalerni Drugetek mellett kiváltképen Záchot, ki neki előbb mérges ellensége vala: de elhagyván Trencsényi Máté részét, kinél nádori hivatalt viselt, a király ötlet kegyelmébe vette és nagyon szereti.

Zách: (362.)

... vidd ez ifjut Kopay vömhöz és Séba leányomhoz.

(Fessler.)

Unter den Hofbeamten hatte der König den bejahrten Rittersmann Felician Záh, ehemaligen Parteygänger des Trencsiner Grafen Matthäus, durch besondere Achtung und vorzügliches Vertrauen ausgezeichnet.

(115.)

Von seynen zwei Töchtern, Seba und Clara, war erstere mit dem edeln Herrn Koppay vermählet.

(116.)

Babonics :

Az ország nagyjai végső ítéletet hoztak.

Lauka : Szólj kérlek!

Babonics : Mindnyájan, kik Zách-csal a harmadik ízig atyafiságban voltak, minden testvérei, leányai, azoknak gyermeki a hóhér pallosa által, a többi rokoni pedig örökös számkivetéssel büntetessenek meg. Zách minden jószágait a király elfoglalja és az egész nemzetsége szolgaságba essék. Minden vármegyének össze kell e fajnak tagjait fogdosztatni, rablánczon Budára küldeni, hol hóhér által elvesztetnek.

Babonics : (368.)

Már egy közülök meg is adózott. Záchnak egyetlen egy fia, ki szolgájával el akara szökni, elfogattatván, lófarkon hurczoltatott és roncsolt testét ebek ették meg.

Berenda : (371.)

Most látom, Kázmér tettét el akarod takarni, hogy egy bizonyosága se legyen az élők között sógorod alacsony tettének.

Biró : (374.)

(Olvas) De hogy a nép lássa, mint büntettetik a király gyilkosa, azért Klárának orra, ajaka, fülei és kezei elvágatnak és csonkult teste egy lóra köttetvén a városon keresz-

Alle, welche mit Felician bis in den dritten Grad verwandt wären, seiner Töchter und seiner leiblichen Schwestern Söhne und Töchter sollten des Henkertodes sterben. Seine Eidame, Brüder und Verwandten möchten in ewiger Entfernung von dem Hoflager, von Hofämtern und von aller Verbindung mit den Reichsbaronen für immer ausgeschlossen, auf ihren Besitzungen unangefochten und ungeschmählert leben . . . Alle Andern, welche über den dritten Grad von dem Geschlechte der Zách abstammten, sollten nach des Königs Verfügung in ewige Knechtschaft, ihre Güter und Besitzungen an den Fiscus verfallen . . . In sämtlichen Gespannschaften sollte den Verwandten Felicians mit möglichstem Fleisse nachgespürt . . . an den königlichen Gerichtshof zur Vollziehung der Todesstrafe eingesandt . . . die Güter und Besitzungen für den König eingezogen werden. (122. o.)

Sein einziger Sohn und dessen treuer Diener wurden auf der Flucht eingeholt, an Rossschweife gebunden, durch die Strassen geschleift bis sie ihr Leben aushauchten, dann ihre Leichname Hunden vorgeworfen. (117—118.)

. . . so forderte es die Ehre des Hofes, kein Ankläger oder Zeuge von der Schandthat des verwandten Königssohnes sollte übrig bleiben. (118.)

Clara wurde ergriffen, an Nase, Lippen und Händen verstümmelt, halb todt auf ein Pferd gesetzt, durch die Stadt geführt, und gezwungen auszurufen: »So ergehe

tül hurczoltatik és ezen szavakra: es jedem, welcher sich an seinem
 »igy járjon az, a ki a királyt meg- Könige vergreift!« (118.)
 támadja « kinok közt kényszerítették.

Meg kell még jegyeznem, hogy Kisfaludynál a királyné titkolózik; tesz is Klára érdekében, de már későn (tudta nélkül). Evvel azonban Feliczián gyanúját, hogy a gyalázatos tettnek közvetítője volt, csak éleszti; Feliczián mindinkább megerősödik hitében, hogy a királyné bűnös és boszúra határozza el magát. Ezt is megtalálta Fesslerben, ki így ír a királynéről: auf sie warf Felician den Verdacht gefälliger Kuppeley« (116.); majd később a következőképen ír: ». . . nur die Entehrung einer geliebten Tochter konnte ihn zu solcher Wuth entflammen. Dass die Schandthat mit Willen und Mitwirkung der Königin geschehen sey, das kann nur als Verdacht, nicht als erweisliche Thatsache angenommen werden.« (121.).

Felicziánról végre Babonics az V. felvonás 3. jelenésében azt állítja, hogy eretnek volt. Ezt szintén megtaláljuk Fesslerben (= dabey ungeheure ketzerische Bosheit 121.).

Mindezeknél fogva bátran állíthatom, hogy e drámája — legalább e formában — nem 1812—13-ban készült, hanem csak 1817 után, mikor Fessler műveivel megismerkedett.

E tárgyról különben még két töredék maradt ránk, a »Záh nemzetség« prózai és verses töredéke. A bennük szereplő személyek után ítélve, — mert a töredékben még »Homonnai Drugeth János nádor«, Fesslernél 119. o. = Joannes Drugeth, Palatin. is szerepel — következtethetjük, hogy még inkább követte volna Fesslert.

* * *

Ime ily szoros viszony van Kisfaludy Károly és Fessler között!

E viszony azután megmagyaráz egyet-mást, a mi eddig talán feltűnő lehehet. Így már megértjük Kisfaludynak páratlan termékenységét; megértjük, ha Gaál Györgyhöz 1820. februárjában azt írja, hogy már 16 darabja van készen, a mely mind eredeti és leginkább a hazai történetből van merítve. Ugyancsak megértjük, ha ugyanezen év decemberében már 32 darabjáról beszél.

Több drámájának csak czíme maradt ránk; csak levelezéséből tudjuk, hogy drámát akart írni Salamon királyról, Dobozyról és Vak Béláról, szomorújátékot pedig Estorás Györgyről. Ha nem is maradt ránk belőlük egyéb a czímnél, a fenti összehasonlításból mindenki meggyőződhetett arról, hogy e művekben is Fessler volt, vagy lett volna forrása. Hisz nagy czélját a következőkben fejtí ki: »Meine Tendenz war, den Wunsch, ein vaterländisches Theater zu besitzen, rege zu machen; dies konnte nur durch Originalwerke geschehen. Dies war auch die Ursache, warum ich meine Werke

zu wenig gefeilt, diese Eile, um sie public zu machen, liess sie unvollkommen.« (1820. február 29-iki levele, Gaálhoz). —

Meg kell még jegyezmem, hogy Salamon királyról Vörösmarty is írt egy szomorújátékot (5 felvonásban, 1821.). Minden jel arra mutat, hogy ő is igénybe vette Fesslert. Nem hallgathatom el e körülményt a Zalán futásáról sem. A sok egyező név (Salán, Menumorut, Sviatopolk, Kadusa, Borsa, Zuard, Boyta, Tosu és Lehel fia, Ete, Ondu fia, azonkívül Gelow és Tuhutum esete az Almás folyónál, az »arany fövenyet hordó« Körös — és az elfoglalás történetének feltűnő egyezése is a mellett szól, hogy Fessler is volt forrása. Ugyanezt állíthatom »Zsigmond« című 5 felvonásos színjátékáról (1823) és »Bujdosók« című 5 felvonásos színművéről (1828) is.

Vak Béla történetét pedig Czuczor tárgyalja részben az »Aradi Gyűlés«-ben, a melyben Czuczor is felhasználta Fesslert. Csak Sámson gróf epizódjára (II. ének) utalok, kit a Sajóba fulasztott Buda (Bod) lovásza (Fesslernél III. kötet 42. o.), és a sok egyező névre (gróf Sámson és fia Thorda, gróf Lámpért és fia Miklós, a kik Boricspártiak; Gaab, gróf Vitalis — Vida, — Felicianus, esztergomi főpap, gróf Folkus, Andreas.)

Foglaljuk össze végül, hogy kikről szóltunk.

Szóltunk Kisfaludy Károlyról, Vörösmartyról, Czuczorról, a kiket az irodalomtörténet *a magyar nemzeti romantika* megteremtőinek nevez, mert új elemet vittek be a romantikába: a nemzetit, a miben épen különbözik a nyugati népek romantikájától a magyar.

Honnan vették e nemzetit?

Értekezésem felel erre. Épen az elévülhetetlen érdeme Fesslernek, hogy a század elején nem kis mértékben járult hozzá költőink nemzeti és magyar érzelmeinek fejlesztéséhez.

DR. VISZOTA GYULA.

